

A szabadidő problémája

Lehetséges egyáltalán olyasmi, hogy túl sok a ráérő időnk? Talán igen – legalábbis **Phil Tinline** szerint több mint egy évszázada aggódnak emiatt az írók, szociológusok és közgazdászok

Mihez kezdenénk, ha egy gép venné át a munkánkat? Sokan azt hiszik, őket nem érinti a probléma, mert túl összetett munkát végeznek. Ehhez azonban a mesterséges intelligenciának (artificial intelligence, AI) is van egy-két szava.

Az ígélet – vagy inkább fenyegetés – így szól: a gépi tanulás a mai munkák legalább felét helyettesíteni fogja, ahogy például már ma is teszi egyes magazin-cikkek megírásával. (E sorokat – még – nem egy robot írja, ám ha e cikk hír-ügynökségi sporttudósítás lenne, már más helyzet állna elő.)

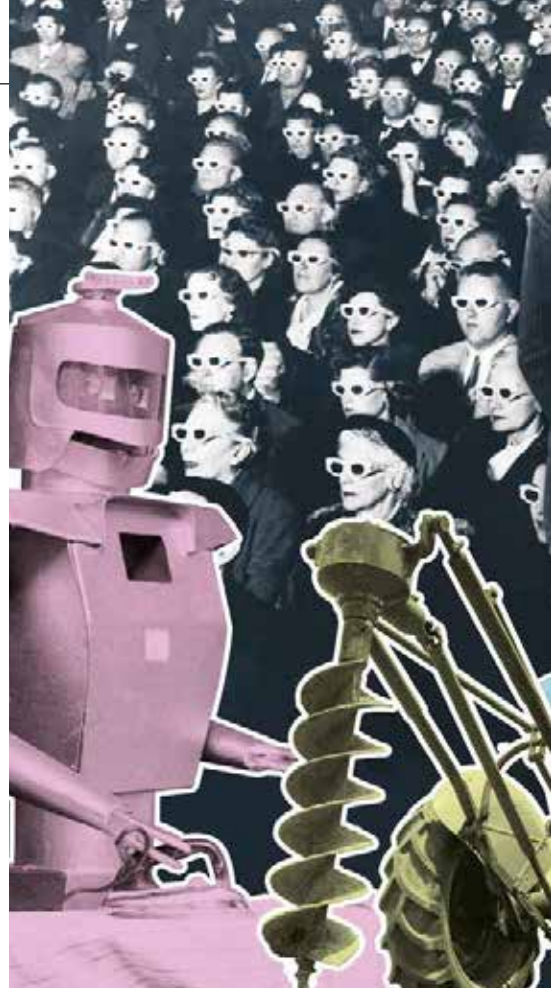
Ez a probléma nem most merül fel először. Hosszú időn át úgy tűnt, hogy a technológiai fejlődés révén elérhető az egyetemes foglalkoztatottság, vagyis a vég nélküli szabadidő. Ilyesmi mégsem következett be. De mit tanulhatunk a munka nélküli világ reményének (vagy félelmének) eddigi történetéből?

E. M. Forster angol regényíró (többek között a *Szoba kilátással* és a *Szellem a házban* írója) 1909-ben úgy döntött, hogy az 1900-as évek eleji Anglia erkölcseseinek boncolgatása helyett a jövőbe katapultálja olvasóit. A *The Machine Stops* című novellájában (magyarul *A Gép megáll* címmel jelent meg egy gyűjteményes kötetben [Előjáték. Huszadik századi angol kisregények, Európa, 1969]) az emberiség java része kapszulákban él, minden igényt gépi úton elégítenek ki, s az emberek úgy ütik agyon az időt, hogy „képzeteiket” egyfajta előinterneten osztják meg egy-

mással. Tehetetlenségüket bemutatva Forster már a Gép elromlása előtt is azt sugallja, hogy meglehetősen üres módja ez az életnek.

Két évtizeddel később e koncepció „a szabadidő problémájaként” híresült el. 1930-as, *Economic Possibilities for Our Grandchildren* (*Gazdasági lehetőségek unokáink számára*) című előadásában John Maynard Keynes közgazdász kijelentette, hogy a technológiai fejlődés annyira felpörgetheti a termelékenységet, hogy 2030-ban az emberek már csak 15 órát dolgoznak hetente. Keynes abban bízott, hogy szabadidejüket az emberek a kultúrában való elmélyülésre fogják felhasználni. A precedensek azonban korántsem voltak megnyugtatók: a gazdagoknak régóta rengeteg szabadidejük akadt, s el is kellett gondolkodniuk azon, mit kezdjenek vele. Keynes szerint sajnálatos módon ők ezt rosszra használták, semmi értéket nem teremtettek a segítségével. A gazdagok „többsége katasztrofálisan kudarcot vallott az előttük álló probléma megoldásában”.

Az 1930-as években az Egyesült Államokban a gépesítés és a gazdaság gyengélkedése egyaránt hozzájárult a túlzott szabadidőtől való félelemhez, az írók, szociológusok és társadalomreformerek betegre aggódták magukat azon, hogy az átlagemberek rosszfajta szórakozásoknak hódolnak. Rádió, vidámpark, látványsportok, jazz, mozi – mindezeket passzív vagy túlzottan gépies aktivitásnak könyvelték el. A véleményformálók szerint a „rekreációnak” arról kellene szólnia, ami e kifejezésben

rejlik, így a New Deal gazdaságélénkítő forrásait olyan tervek elősegítésére próbálták költeni, amelyek egészséges szabadtéri elfoglaltságokon és közösségi táncokon keresztül „rekreálják”, „újja-teremtik” az amerikaiakat. A reformerek persze így sem tudták felszámolni a „rossz” szabadidő-eltöltést, ám a fokozott figyelemmel, amelyet a kérdés iránt keltettek, a „jó” szabadidős tevékenység ígérete része lett Amerika önképének.

Világháborús időszakban a szabadidő problémája kevesebb feszültséget gerjesztett, az ezt követő békeidőben viszont egy új aggodalom, a számítógépek által vezérelt automatizálás miatt éledt újjá. Kurt Vonnegut amerikai író első regénye, a *Player Piano* (*Gépzongora*; az angolul 1952-ben megjelent regényt először 1972-ben adta ki magyarul, *Utópia 14* címmel a Kossuth) az írónak a General Electricnél betöltött munkájából merítve olyan Amerikát vázolt fel, amelyet menedzserek és mérnökök

Az egyik szociálpszichológus azt jósolta, hogy az automatizálás radikalizmushoz és normasértéshez vezet

De miféle „új szabadidőről” beszélünk? Sir Leon Bagrit gyáriparos 1964-es rádióelőadásában (*The Age of Automation*, vagyis *Az automatizálás kora*) kissé lehűtötte a kedélyeket, azt állítva, hogy az automatizálás nem hirtelen megrázkódtatásként, hanem fokozatosan, kezelhető módon fog bekövetkezni. A gépesítés a nyugati világban valóban csökkentette valamivel a munkaórákat, de csak úgy 1980-ig, amikor megrendültek a szakszervezetek, s a szolgáltatás szektor felemelkedése nehezebbé tette a termelékenység növelését. Közelébe sem értünk a Keynes által prognosztizált 15 órás munkahétnek.

Azóta már Bagrit nyugtató szavai felett is eljárt az idő. Amennyiben a mesterséges intelligencia megszünteti a munkakényszert, végül talán szembe fogunk nézni a szabadidő problémájával. Ebben az esetben társadalmunknak el kell döntenie, hogyan próbáljuk kezelni a technológiai változás rohamát. A politika által adott válaszok kialakításában hasznosak lehetnek az utópikus és disztópikus látomások – még akkor is, ha soha nem következnek be. 🌐

Phil Tinline rádiós dokumentum-műsor készítő a BBC-nél

vezetnek, s mindent maga alá gyűr a folytonos automatizálás. A legtöbb ember e világban feleslegessé válik, megbántódik, majd zendülő lesz.

E lehetőség a legelterjedtebb félelmek közé tartozott a háború utáni érában. Donald N. Michael szociálpszichológus 1962-es, *Cybernation: The Silent Conquest* (*Kibernemzet: csendes térhódítás*) című jelentésében azt jósolta, hogy az automatizálás radikalizmushoz és normasértéshez vezet. 1963-ban a BBC *Time on Our Hands* (*Időbőségben*) címmel készített televíziós dokumentumfilmjében az 1988-as jövőt próbálta előre jelezni, feltételezve, hogy az akkori munkások a 24 órás heti munkaidő ellen fognak lázadni. Az egyik tiltakozó az „Így használjuk ki legjobban a szabadidőt!” állami röpiraton gúnyolódva azt mondja: az elmúlt másfél évben már hatszor dekorálta újra a lakását, mindig más színben. „Mintha egy kaleidoszkópban élnék!”, panaszozza.

A szabadidő problémáját néha kritikusan, néha valamivel megértőbben tálták az idők során, mint olyasfajta tragédiát, melyben odaszal a munka méltósága és célja. Időközben egy radikálisan eltérő nézőpont is felmerült: nehogy már a kapitalista gazdaságban végzett munka határozza meg az életünket! Paul Goodman amerikai anarchista és író 1960-as, *Growing Up Absurd* (*Abszurd módon felnőni*) című vitairata elején azzal a meglepő érveléssel vette védelmébe a „Szervezett Rendet” elutasító dühös fiatalokat, hogy „bolond lenne az ember azért dolgozni, hogy fizetni tudja a feleségének vett haszontalan hűtőgép részleteit”. Michael Harrington szocialista aktivista 1965-ben írt, *The Accidental Century* (*A véletlen század*) című munkájában így fogalmazott: „Vajon az új szabadidő a régi munkanélküliség alakját fogja felolteni? Propagandatermék lesz, avagy kreatív dolog?”